

Procés de fe contra Jaume Torres, mestre en Medicina i convers valencià (1488-1502)¹

Jacob Mompó Navarro
Universitat de València

Introducció

Poc abans de la instauració de la Inquisició moderna als territoris valencians, els conversos de jueu, descendents d'aquells jueus que patiren la fúria dels tumults de 1391 i les posteriors conversions massives,² semblaven haver-se integrat amb més o menys fortuna al si de la societat valenciana (Cruselles & Bordes, 27-28). És clar que els conversos mantenien llurs costums i creences, però la clandestinitat amb què, majoritàriament, els conversos valencians professaven la seua fe permetia una relativa calma social, per bé que els cristians vells mantenien un cert recel envers la figura del convers. Una tímida calma que es va veure profusament afectada pels volts de l'any 1482, quan els inquisidors Francesc de Gualbes i Joan Orts ocupaven el seu lloc al capdavant del recentment instaurat Tribunal de la Inquisició de València.³

La promulgació del primer edicte de gràcia per part del Tribunal,⁴ però sobretot aquells edictes que el segueixen, va provocar tota una sèrie d'autoinculpacions de conversos que, confiant d'obtenir la indulgència del Tribunal, confessaren el manteniment de les seues creences. Els conversos que confessaren en aquells edictes primerencs devien dipositar les seues esperances en el fet que la reconciliació posterior a les seues confessions els deslliuraria de la pressió inquisitorial. Però en la realitat, els interrogatoris continuaren i molts d'aquells primers reconciliats es veieren sotmesos a posteriors processos de fe, que en molts casos acabaren per confirmar la contumàcia dels seus protagonistes, que en no poques ocasions foren condemnats a la pena reservada als heretges: la foguera.

Però les declaracions sorgides arran dels edictes de gràcia tenien una altra finalitat a banda de l'autoinculpació de l'heretge en qüestió, això és, la delació per part del confessant de totes aquelles persones practicants de la religió jueva de què en tenia constància. Tots aquells inculpatos en declaracions de tercers es van veure implicats en processos inquisitorials paral·lels destinats a corroborar la veracitat de les declaracions dels confessants. D'aquesta manera, la Inquisició investigà nombroses famílies de conversos amb la finalitat d'extirpar l'heretgia dels regnes en què hi tenia jurisdicció.

En aquest context hem d'emmarcar el procés contra Jaume Torres, metge convers de la ciutat de València, integrant d'un nucli familiar criptojuieu que es va veure immers en

¹ Aquest treball s'emmarca en el projecte d'investigació "Biografías marginales: violencia, sexo, género e identidad. Edición y análisis de fuentes documentales valencianas de la Época Foral" (PGC2018-097011-B-I00) del Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades del Gobierno de España.

² Pel que fa a l'antisemitisme i l'assalt a la juderia de València, vegeu el treball de Narbona.

³ Segons García Cárcel, Gualbes i Orts entraren a València en desembre de 1481 i ja hi estarien instal·lats en febrer de 1482. Ferran el Catòlic demanà al papa la confirmació dels dos inquisidors en maig de 1482, confirmació que es va fer efectiva el 28 de desembre de 1482 (García Cárcel, 41-44). Per a Haliczzer, el nomenament dels primers inquisidors del Tribunal de València va tindre lloc en setembre de l'any 1481 i, tot i esperant la confirmació pontifícia, s'hi posaren a treballar en desembre d'aquell mateix any (Haliczer, 12)

⁴ Segons Bordes (p. 135) i Tomás (p. 294), el primer edicte de gràcia valencià va ser publicat el 31 de març de 1482 a la porta de la catedral de València. En canvi, per a E. Cruselles (283-284), la data de promulgació és el 5 de maig de 1482, data que es correspon amb l'edicte més antic que s'ha conservat.

aquella espiral de confessions i delacions de familiars i coneguts. Jaume Torres va nàixer al si d'una família burgesa de conversos valencians. Son pare, Joan Torres, apareix a la documentació com a mercader, veler i teixidor de seda;⁵ sa mare, Beatriu Vicent, era filla de Gabriel Vicent, sastre, i de Constança. El matrimoni Torres-Vicent residia al Carrer Nou de Sant Cristòfol de la ciutat de València, on Jaume Torres va créixer junt amb els seus germans. Ell n'era el primogènit, i en 1502, quan la Inquisició el va processar per primer cop, tenia trenta-un anys, poc més o menys, fet que ens situa el seu naixement entorn l'any 1471 –any dalt, any baix. Per ordre de naixement, li seguiren la seua germana Àngela i els seus germans Miquel, Francescot i Joanot (Cruselles & Bordes, 485-486).

El nostre protagonista era mestre en Medicina, vocació que, potser, li venia de família, atès que un oncle seu, anomenat també Jaume Torres, practicava la professió de metge a la ciutat de Gandia (Garcia Cárcel, 300).⁶ Segons el cens inquisitorial de 1506, el nostre protagonista residia al carrer de les Avellanes de la ciutat de València juntament amb la seua esposa, Esperança, la seua filla, Beatriu, i el seu germà Francescot, menor d'edat. Encara segons el mateix cens de 1506, tant son pare, llavors ja difunt, com sa mare, que havia confessat en dues ocasions, i encara els seus sogres, el notari Benet Salvador i Aldonça, havien sigut condemnats per la Inquisició i s'havien vist obligats a abjurar (Cruselles & Bordes, 508-509). Igualment entre els processats per la Inquisició apareix la seua germana, Àngela Torres i els sogres d'aquesta, Leonor Puig i l'argenter Jaume Puig (Ibidem: 399). Del nucli convers on va créixer Jaume Torres també es van veure implicats en assumptes inquisitorials una tia seua, Úrsula Vicent; el marit d'aquesta, el llister i barceller Jofré Belcaire (Ibidem: 485-486), i els seus cosins, fills del matrimoni Belcaire-Vicent, Tomàs, Joanot, Gaspar, Gabriel, Àngela, Beatriu i Castellana Belcaire (Ibidem: 278-279). Aquesta última, juntament amb la seua germanastra Constança, es van veure involucrades, com veurem, en un procés que afectaria també Beatriu Vicent, mare del nostre metge (AHN, Inq., llig. 5311: exp. 43).

De la persecució inquisitorial, se'n salvaren els seus avis paterns, Miquel Torres i Constança, perquè havien mort abans de la creació del Tribunal de la Inquisició de València, i, potser, el seu germà Miquel Torres, que en 1506 el trobem residint a Nàpols (Cruselles & Bordes, 485-486). Miquel Torres devia trobar a Nàpols una certa estabilitat. Si més no, allà va prosperar una comunitat important de conversos, molts d'ells procedents dels territoris de la Corona d'Aragó, fins que, just quan el grup de conversos s'havia gairebé assimilat socialment, la Inquisició Romana hi va actuar (Huerga; Martínez Garcia).

El procés inquisitorial contra Jaume Torres⁷

Els afers del metge Jaume Torres amb la Inquisició s'iniciaren el 25 de gener de 1502, tot i que, com veurem, els seus pares ja havien sigut processats amb anterioritat. En aquell moment, el fiscal Alfons Bernal, a partir de les informacions de certa persona,

⁵ AHN, Inquisició, llig. 5311, exp. 28; Cruselles & Bordes, 399, 485-486 i 508-509

⁶ L'oncle Jaume Torres també es va veure implicat en assumptes inquisitorials. Entre els seus béns confiscats, destaca la possessió d'un molí fariner situat en el terme del Real de Gandia (ARV, MR, 8340, *Último medio año de rentas* (1520), ff. 22r-22v).

⁷ Conservat a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid (AHN), secció Inquisició, lligall 5311, expedient 28. Accessible en línia al cercador del *Portal de Archivos Españoles* (PARES), <http://pares.culturaydeporte.gob.es>. Els diferents plecs de documents que conformen aquest expedient estan lligats i no presenten foliació. Assenyalem la localització dels fragments transcrits indicant la numeració de la imatge digital corresponent precedida de l'abreviatura p. (pàgina). Dels fragments que provenen d'altres processos, n'assenyalarem la localització amb la signatura completa.

va demanar que interrogaren mestre Jaume Torres per comprovar si era certa la informació de l'anònim delator (p. 52-54). Els inquisidors, Joan de Loaysa i Just de Santsebastià,⁸ ateses la informació rebuda i la petició del fiscal, van ordenar la captura del metge, que es va fer efectiva l'endemà, 26 de gener de 1502 (p. 52). Aquell mateix dia va tindre lloc la primera audiència de mestre Torres, durant la qual, després d'haver sigut amonestat pels inquisidors, "lo dit mestre Jaume Torres, delat, responent a la dita monició dix que no ha fet res contra nostra santa fe catòlica" (p. 51). Poc després, el 29 de gener de 1502, va ser dut novament a la sala de l'audiència, on el van amonestar per segona vegada, tot exhortant-lo de nou a confessar la veritat. El metge valencià va respondre a la segona monició amb els mateixos termes que a la primera i reiterà que no havia fet res que atemptàs contra la fe catòlica (p. 52).

En la petició d'arrest del fiscal no es palesa la identitat del delator de Torres, però podem suposar que la delació va ser obra de Galcerà March, un antic ajudant de teixidor contractat pel pare de Jaume Torres, que apareixerà, en una etapa posterior del procés, com a testimoni únic i singular. En els processos inquisitorials, era habitual incorporar al procés d'un acusat d'heretgia declaracions de testimonis i d'acusats de processos anteriors contra altres heretges, generalment, del mateix cercle familiar, social o professional. Llavors, els testimonis o acusats, protagonistes en altres processos, esdevenien també part essencial en processos posteriors contra tercers, i el fiscal els presentava com a testimonis d'un nou judici incoat per heretgia.

En aquest context hem d'emmarcar la còpia del document més antic preservat en aquest expedient, que es remunta al 26 de febrer de l'any 1488. Es tracta de les confessions que va fer Galcerà March, habitant de València però amb ascendència a Cocentaina, bé durant el seu propi procés, bé durant unes suposades confessions dutes a terme durant un període de gràcia,⁹ atés que la figura processal que apareix a la documentació d'aquell any és la de confessant, i no la de testimoni. Galcerà March, fill de Nicolau March, en aquelles confessions de 1488 va inculpar la família dels Torres, per als quals havia treballat durant cinc anys. Segurament arran d'aquelles declaracions de Galcerà, la Inquisició va obrir sengles processos contra els progenitors de Jaume Torres. Si més no, en aquest mateix procés de 1502 es conserven, també, les confessions de Beatriu i Joan Torres, pares de Jaume, efectuades durant llurs processos inquisitorials, instruïts durant l'any 1491. És possible, però, que aquells processos contra els pares de Torres s'iniciaren després de la publicació d'un nou edicte de gràcia.¹⁰ En qualsevol cas, en l'extracte d'aquell procés de 1488 que ara, en 1502, el fiscal aportava com a prova en el procés contra Jaume Torres, Galcerà explicava la pràctica de ritus i cerimònies jueves al si de la llar dels Torres, com ara la celebració de la Pasqua jueva, el dejuni del Perdó, el respecte al Sàbat, la no-observança de preceptes cristians, com el dejuni de Quaresma, o la lectura d'un llibre que contenia, segons sembla, oracions en hebreu, potser també en valencià,¹¹ jueves en tot cas:

⁸ Joan de Loaysa va ser inquisidor del Tribunal de València entre el 12 de maig de 1500 i juny de 1506. Just de Santsebastià ocupà el lloc d'inquisidor entre ells anys 1501 i 1505 (Banères 1, 118)

⁹ Coneixem l'existència de la publicació d'un edicte de gràcia datat a 12 d'abril de 1488 (Bordes, 129).

¹⁰ Jiménez Monteserín reproduceix el text íntegre de l'edicte de gràcia publicat a València el 7 de maig de l'any 1491 pels inquisidors Diego Magdaleno i Francesc Soler (p. 517-521)

¹¹ Almenys en hebreu estava l'única expressió que, en aquells moments, Galcerà devia recordar, *Adonai*. És possible, però, que en aquell recull d'oracions predominara l'ús del valencià, tal com s'observa, a tall d'exemple, als reculls d'oracions aportats al procés de Constança Nicolau (Mompó 2021a). Igualment predomina el valencià en les oracions jueves que apareixen al procés de Castellana Belcaire, cosina de Jaume Torres (AHN, Inq. Llig. 5311: exp. 43).

[E dix] que és fora ell, testimoni, de poder de son pare VIII anys, y que ha estat çinch anys en la present ciutat ab Johan Torres, texidor de vels, que ara és filador, que té casa enfront casa de Gonçalvo Roýs *quondam*, ab lo qual ell, confessant, y ab sa muller, Beatriu, feu lo dejuni del Perdó tots los anys que estigué en dita casa; y per semblant ho feya hun fill dels dits cónjugues, appellat Jaumot, en tot dit temps que ell, testimoni, estigué en dita casa. E més dix que per tot lo dit temps de V anys feren en dita casa la Pascua del pa alís ell, testimoni, ab tots los damunt dits. E més dix que lo dit Johan Torres legia en un libret que té chich en lo qual oya ell, testimoni, quant legia que deya “Adonay.” E més dix que en la dita casa algunes voltes ha menjat ab los desús dits carn, hou y formatge en Cuaresma. E més dix que veu que estava en casa del dit son pare los temps de la Pascua del pa alís. E lo dit son pare donava a cascú, al principi del menjar, hun bocí de pa y un glop de vi; e après menjaven tots de la vianda. E que la dita cerimònia feyan en la present ciutat en lo dit temps de la Pascua los damunt dits, sos amos. E més dix que en casa del dit son amo, los divendres a vespre no feyen faena, ni ell, testimoni; y que per semblant, los dissabtes los dits sos amos no feyan faena. Y que se mudaven camises netes. Y que los divendres aparellaven caçoles de viandes per al disapte, ço és, merluça, tunyina y alberginyes, les quales menjaven frides en lo disapte.¹² Y que lo dissapte no n’aparellaven de menjar, ni menys menjaven del pa que fos cuyt en aquell dia. Y que salavan y desalavan la carne y lavavan lo greix. Y per semblant ho feyen axí en la casa del dit son pare. Y que axí, los dits son pare e mare e germans, com los dits son amos, deyan, per los cristians de natura, “goys”¹³ (p. 13-14).

En el marc d’aquelles actuacions inquisitorials de 1488 hem d’encabir el testimoni d’Elionor Millana, àlies “la Beata”, que posteriorment, en 1506 va ser incorporat als processos contra uns altres familiars de Jaume Torres, les seues cosines Constança i Castellana Belcaire (AHN, Inq. llig. 5311, exp. 43). Segons Elionor la Beata:

Hun dia, gran temps ha, a Gnostança, fillastra de Joffré Belcayre, texidor de llistes, que ara és muller de [blanc] Berra,¹⁴ de Líria, que sa mare la havia induyt a fer lo dejuni del dia bo, ço és lo dejuni major que fan los juheus en setembre, dient-li: “Si fas lo dejuni, Déu te tremetrà hun florí en la cara quan beuràs.” E que après ella, testimoni, el sendemà li demanà: “Digues, manyeta, y dejunàs ayr?” Y la dita Gnostança dix “Sí.” Y ella, testimoni, dix: “Y pues trobes lo florí?” E la dita Gnostança dix que sí, que per lo cap li havia caygut lo florí y lo havia donat a sa mare.

E que ara poch temps hà, ella, testimoni, parlant ab la muller de Johan de Torres, la qual és tia de la dita Gnostança y de sa jermana Castellana, dix: “Per què Gnostança y Castellana, vostres nebodes, no-s van a confessar?” E que la dita

¹² La recepta sembla una adaptació del *hamin* –també anomenat *ani* o *adafina*–, plat que guisen els jueus en divendres per consumir-lo el dissabte (Pérez Alonso). En aquest cas, però, substituint la carn pel peix. Per a García Cárcel, la preparació del *hamin* no figura entre les pràctiques dels conversos valencians (p. 199). Tanmateix en trobem exemples en processos contra conversos valencians, com ara el cas del nucli familiar de Bevinguda de l’Ort, de Sogorb (Mompó 2021b).

¹³ *Goy* és la transliteració de la paraula hebrea que significa *nació*, utilitzada per referir-se especialment als gentils, tal com apareix a la Torà (Bereshit/Gènesi 10, 5).

¹⁴ Al marge esquerra: “Las infrascriptas Gnostança y Castellana no casaron con los Berros, sino con Ferrando y Luís Fuster, la Gnostança es mujer del Ferrando y la Castellana del Luís.”

muller del dit Johan de Torres, appellada Beatriu, respòs a ella, testimoni: “Ay, Beata, y sabeu vós alguna cossa contra elles?” Y ella, testimoni, dix: “Només veix que los porten al Real, y tots vosaltres sou tals.” E que llavors, la dita Beatriu dix a ella, testimoni: “Ay, mesquina, que jo u he dit a ma jermana, y ella ja u ha dit a sos jendres y a les dites Gnostança y Castellana, ses filles” [...] E axí mateix dix ella, testimoni, que veu que la dita Gnostança vingué a casa del dit Johan Torres, a hon ella, testimoni, estava aprenent lo offici de la seda, e veu que se’n pasà la dita Gnostança a casa d’en Martí, corredor d’orella, en temps de la Pasqua dels juheus e lo més del dia estava allà en dita casa (AHN, Inq. Llig. 5311: exp. 43: 5-6).

Durant el seu procés, Castellana explicava que fou induïda als ritus jueus per Constança Vicent, muller de Gabriel Vicent, la seua àvia materna. Les diverses celebracions jueves solien tenir lloc a casa de l’àvia (Ibídem: 7-8), així com “en casa de una tia sua, appellada na Beatriu, muller de Johan Torres, torcedor de seda” (Ibídem: 17-18).

El següent document per ordre cronològic que trobem al procés contra Jaume Torres són les declaracions de sa mare, extractades del seu procés, en què Beatriu, muller de Joan Torres, el 7 de juny de 1491, després de ser conduïda de la presó a la sala del Tribunal, reconeixia haver fet cerimònies jueves, com el dejuni del Perdó o la Pasqua jueva. En aquestes declaracions, Beatriu remarcava que, tot i que ella intentava que el seu fill dejunàs, Jaume, que durant el període de temps a què es referia sa mare tenia set o huit anys, plorava, motiu pel qual Beatriu li donava a menjar. En aquest fragment hom pot albirar el temor de la família Torres a ser descoberts i la cautela amb què intentaven encobrir la pràctica d’aquests costums:

E axí mateix me recorda, per descàrrech de la mia conçiència, que tenint hun fill de hedat de VII o VIII anys, ffent yo y lo dit mon marit la Pascua del pa alís, aquell pujava algunes voltes hon nosaltres amagadament féyem la dita Pascua per temor de la companyia. Per quant lo dit mon ffill no se’n volia anar, per [quant] nós guardàvem d’ell perquè era chich y anava a escola, per aviar-lo li donàvem algunes voltes del dit pa alís, e axí mateix de l’altre pa. Emperò lo dit pa alís li féyem menjar davant nosaltres, perquè no·l mostràs en la escola, y ab l’altre pa acostumat lo trametièm a escola. E en aquell temps mateix, essent lo dit mon fill de hedat de VII ho VIII [anys], li diguí que dejunàs lo Dejuní del Perdó. E quant fou hora de dinar aquell se pres a plorar que volia menjar. E yo, vehent¹⁵ que plorava li done a menjar e après dinar se n’anava a scola; que li done a berenar e lo s’enporta a la scola. <E axí mateix me recorda que en lo dit temps donaven del pa alís a hun moço appellat Gualcerà March, texidor de seda, fill d’en Nicholau>¹⁶ (p. 14 i 27).

¹⁵ Durant el procés d’enquadració de l’expedient, ordenaren els quaderns de manera que entre el vers d’aquest foli (corresponent a la pàgina 14), que acaba amb la paraula *vehent*, i el recto del foli que hauria de seguir-lo, en què continua la declaració de Beatriu (corresponent a l’actual pàgina 27), s’incorporà un altre quadern fora de lloc, que conté l’acusació del fiscal (p. 15-26).

¹⁶ A l’original, eliminat amb una ratlla. La supressió d’aquest fragment en la còpia de 1502 de l’extracte de les confessions del procés de Joan Torres (1491) segurament està motivada per salvaguardar l’anonimat de Galcerà durant la lectura dels testimonis.

D'aquell mateix 7 de juny de 1491, el Tribunal va extractar les declaracions del procés de Joan Torres que afectaven el seu fill. El pare de Jaume confessava, en termes semblants als de la seua muller, que:

Axí mateix me recorda, per descàrrech de ma consciència, que tenint hun fill de hedat de VII o VIII anys, apelat Jaume, estudiant, fent yo e ma muller la pascua, pujava algunes voltes hon nosaltres amagadament féyem la dita pascua per temor de la companyia. E per quant lo dit mon fill no se'n volia anar, per quant nós guardàvem d'ell perquè era chich y anava a escola, per aviar-lo li donàvem algunes voltes del dit pa alís, e axí mateix de altre pa; e·l trametièm a escola, lo qual pa lo y féyem menjar davant nosaltres perquè no lo mostràs a la escola (p. 27).

El 31 de gener de 1502, el tribunal va cridar Galcerà March i li demanaren si recordava haver delatat algú al llarg de les seues confessions de 1488, “e dix que sí, que li recorda que, entre altres, acusà a mestre Jaume Torres, metge que hara és, fill de Juan Torres, de hun dejuni del Perdó, essent aquell de nou o deu anys, e que no li recorda pus” (p. 18). En aquella sessió, el Tribunal va llegir a Galcerà la declaració que havia fet prop de quinze anys enrere, i Galcerà la va ratificar. Segons el testimoni, Jaume Torres, tot i ser de set o huit anys, participava de les cerimònies jueves junt amb els seus pares:

Interrogat si volia que li legissen sa confessió, e dix que sí. E de continent, per manament del dit reverent inquisidor, fonch lesta al dit Galcerà March la confessió per aquell feta a XXVI de febrer de l'any Mil CCCCXXXVIII. E lesta, dix que lo contengut en la sobredita deposició e confessió és veritat, e que en aquella se afferma e de nou ho diu. Interrogat com diu ell, confessant, que lo dit Jaume Torres no feu sino hun dejuni del Perdó. E dix que no li recorda que ell, confessant, ne lo dit Jaume, en casa del dit Juan Torres, fessen sinó hun dejuni del Perdó. Interrogat si lo dit Jaume Torres, ensemps ab sos pare e mare e ab ell, feien Pascua del pa alís. E dix que sí, que li recorda que feien dos pascuas del pa alís. No li recorda que feien més pascuas; que llavors, quant confessà, li recordava millor que hara, perquè llavors havia poch que havia fet aquelles coses; que se remet en tot a sa confessió, que tot lo contengut en aquella és veritat segons llavors les confessà. Interrogat quant en lo dit temps, en casa del dit Juan Torres, se guardaven los dissaptes, si lo dit Jaume Torres veyia los cresols encesos y com los de casa guardaven los dissaptes. E dix que bé ho veyia, e que lo dit Jaume Torres en dissaptes bestia camisa neta que <la y donava la moça de casa e> a vegades la y donava la moça. E que a la dita moça deyan Francesca, que li par que era de Arcos, que ja se n'anà e no sab hont està. Interrogat quant temps pot haver lo dit Jaume Torres quant feu lo dit dejuni e pascues del pa alís e <les dites> veyia fer¹⁷ les dites cerimònies. E dix que llavors lo dit Jaume poria fonch (sic) de deu anys fins en honze. Interrogat si lo dit Jaume Torres mengava en los [dissabtes] de les viandes e caçoles aparellades en divendres per lo dissapte fredes. E dix que sí, que també ne menjava com los altres (p. 18-19).

El 3 de febrer de 1502 va comparéixer davant del Tribunal Joan Torres. Seguint el mateix procediment que en l'audiència suara referida de Galcerà, els inquisidors llegiren

¹⁷ A l'original, *les dites* ratllat.

la confessió anterior de Joan Torres. Aquest, de la mateixa manera que la seua esposa, reconeixia haver practicat ritus i cerimònies jueves, però eximia el seu fill de qualsevol responsabilitat:

Interrogat ell, testimoni, què és lo que digué ell, testimoni, en sa confessió de son fill, mestre Jaume Torres. E dix que no s'enrecordava què se refeya a la confessió, que la hi ligan. E de continent, per manament del dit reverent inquisidor, fonch lesta al dit Juan Torres la confessió per aquell feta. E dix que lo contengut en la sobredita deposició e confessió és veritat e que en aquella se aferma e de nou ho diu. Interrogat si lo dit son fill mestre Jaume Torres feu en aquell temps algun dejuni del Perdó. E dix que no li recorda sinó que sa muller del confessant li ha dit que en hun dia del dejuni del Perdó ella dix al dit son fill que dejunàs. E que après plorava perquè li donassen de mengar; e que, perquè plorava, li donaren de menjar e no dejunà. Interrogat si en casa del confessant en aquell temps se aparellava lo divendres per lo dissapte, y si en lo dissapte lo dit son fill, ensemps ab ell, testimoni, e sa muller, mengava de lo aparellat lo divendres fret. E dix que sí, que lo dit son fill y tots los de casa mengaven de lo aparellat lo divendres fret en los dissaptes. Interrogat si lo dit son fill en los dissaptes se mudava camisa neta. E dix que no li recorda. Interrogat quina hedat tenia llavors lo dit son fill. E dix que lo dit son fill té hara XXVIII o XXVIII anys. Que quin temps tenia llavors lo dit son fill se refer a la confessió de sa muller (p. 19-20).

El fiscal, doncs, només disposava de les declaracions de Galcerà March contra Jaume Torres. Els altres dos testimonis, com era natural, havien declarat a favor del seu fill. Amb tot, Alfons Bernal dictava la seua acusació “contra Jacobum Torres, in Medicina magistrum, presentis civitatis habitorem, captum et de fide delatum” (p. 15):

Et primo dico, facio et propono et sinegetur probare intendo ad superfluum probationem non me astrengis que lo dit mestre Jaume Torres és convers y ve de linaje de jueus, y axí és ver. *Ítem dico ut prius* que lo dit mestre Jaume Torres, après de ésser cristià batejat, à passat als ritos y cerimònies judaiques, fent y dejunant lo dejuni del Perdó, no menjant en tot lo dia fins al vespre, vistes les steles; y fent y celebrant la Pascua del pa alís, y menjant ous, carn y formaje en Quaresma estan sa y bo; y rebent en temps de la Pascua dels jueus, al principi del manjar, de certa persona hereje, un bocí de pa y un glot de vi per cerimònia judaica, y après menjaven tots. Y sab que altres persones fesent tot lo damunt dit contengut en aquex article, e axí és ver. *Ítem dico ut prius* que lo dit mastre Jaume Torres, per la molta devoció que tenia a la ley dels jueus, ha guardat y celebrat los divendres al vespre y disabtes, no fent faena en aquells, y mudan-se camises netes per onra y veneració de aquells; y menjant caçoles de albergènies, merluça y tonina fredes en lo disabte, aparellades del divendres; y no menjant del pa que fos cuit en dissabte, y salant y desalant la carn e lançant lo grex; y dient als cristians de natura “guoys”; y menjant pa alís que·l donaven certes persones herejes, vent y sabent que aquelles fesen la dita Pascua del pa alís. Y sab que altres persones hajant fet y dit tot lo damunt dit contengut en aquex article, y axí és ver. *Ítem dico ut prius* que lo dit mastre Jaume Torres ha dit, fet y perpetrat altres molts ritos y cerimònies de la Ley de Moisèn y ab altres persones damnades de sa perversa y yniqua error, participant y comunicant ab aquelles, les quales ha celat e yncubert y no las ha volgut venir a dir declarar ni manifestar a vostres reverends pares. Per lo qual és estat, com ara està, liguat de

sentència d'escomunió major; les quals jo us proteste dir y aleguar en aquex present procés en son temps y lloch, y axí és ver (p. 15-16).

Així doncs, amb la informació contra Jaume Torres extreta d'un testimoni únic i singular, atés que els altres dos testimonis eren concordants entre si i discordants amb el primer, el procés no hauria de perllongar-se excessivament, tenint, a més, en compte que en el moment dels fets declarats, Jaume Torres era menor d'edat. En aquest darrer sentit, el 2 de març de 1502 Miquel Cavila, advocat procurador de Jaume Torres, demanava la vènia del Tribunal i exposava la seua defensa, que girava entorn dos punts clau. D'una banda, l'edat de l'acusat en el moment dels actes jutjats; de l'altra, la complexió i el metabolisme de Jaume Torres, motiu pel qual necessitava d'una ingesta d'aliments recurrent:

Jatsia per part del magnífich procurador e advocat fiscal del Sant Offici de la Inquisició,¹⁸ a effecte de provar e fundar la denunciació per aquell denant vostres reverends pares posada vers e contra mestre Jaume Torres, mestre en Arts y en Medicina, sien stats produhits tres testimonis; emperò per los dits e deposicions dels dits tres testimonis, ne altre de aquells, la intenció del dit magnífich advocat e procurador fiscal no és en res provada ne adverada *etiam semiplene*, per les dites deposicions resulta *infamia iudici et sinistra suspicio* alguna contra lo dit mestre Jaume Torres. Emperò lo dit mestre Jaume Torres e yo, lo discret Miquel Cavila, notari procurador de aquell, exhibint, contradient e satisfent a la dita denunciació e a les deposicions dels testimonis *ex adverso* produhits, e a tots aquells effectes que a la deffensa del dit mestre Jaume Torres mills aprofitar puixa, fa diu e posa les excepcions e deffenses següents:

E primerament, diu e posa que jatsia lo dit primer testimoni *ex adverso* produït sia vist voler dir que lo dit mestre Jaume Torres, ensemps ab altres persones, per temps de quatre o cinch anys feu lo dejuni del Perdó e la Pasqua del pa alís, emperò la tal deposició, axí per ésser única e singular e contrària de direcció als dits e deposicions dels altres testimonis deposants no fan fe ne prova alguna, e axí és ver e mostra's encara en la forma següent:

Car diu e posa que si negar serà provar, entén, *ad superflua probationem non se astringens*, que segons sèrie e lectura de la deposició del dit testimoni se mostra que lo dit testimoni deposa de dejuni e acte que's diu seria fet per lo dit mestre Jaume Torres de edat de cinch e de sis e de VII e de VIII e de nou e de deu anys, com lo dit testimoni digua que lo darrer dejuni e la darrera Pasqua que darrerament hauria fet lo dit mestre Jaume Torres seria en temps que aquell hauria deu o fins en onze anys. En així que de deu anys deduhits quatre o cinch anys en los quals se diu que lo dit mestre Jaume Torres hauria fet lo dit dejuni e Pasqua del pa alís, resulta en clar que lo dit mestre Jaume Torres, essent de edat de cinch fins en sis anys, hauria fet lo dejuni del Perdó e Pasqua del pa alís, la qual cosa dir o pensar és cosa molt contrària e diforme a tota rahó, ne és persona alguna de sa enteniment que puixa creure ne entendre que infant de set ne huyt anys pogués star tot hun dia sens menjar en lo mes de setembre, en lo qual mes acostuma venir lo dejuni del Perdó, quant més en la dita edat de cinch ne de sis anys hagués a fer lo dit dejuni.

Item diu e posa *ut prius* que en la present ciutat *et ubiqüem terrarum* les persones que feyen e observaven lo dit dejuni observaven aquell en aquesta

¹⁸ Al marge esquerre: Venia petita et obtenda.

manera: ço és que en lo dia precedent al dit dejuni sopaven de dia, ab sol, entre les quatre e cinch ores, per ço que acabant de sopar lo sol no·s fos post. E de la dita ora que havien sopat fins en lo següent dia vistes les steles, que serien ja passades e discorregudes XXVII ores, no acostumaven ne podien menjar ne beure, e axí és ver.

Item diu e posa *ut prius* que no és de creure que hun infant, no sols de cinch ne de sis anys, segons que·s vol dir del dit mestre Jaume Torres, emperò de VIII ne VIII ne deu anys, pogués còmodament star XXVI o XXVII ores sens menjar e beure. Ne és de creure que en lo mes de setembre, que són tant grans les calors en la present ciutat, los pare e mare del dit mestre Jaume Torres posassen en tant gran perill e trespàs a hun infant e fill seu fent-lo star dites XXVII ores sens menjar ne beure, e axí és ver.

Item diu e posa *ut prius* que lo dit mestre Jaume Torres, de sa natura e compleixió, és home que té molta caliditat en lo ventrell e habunda molt de còlera, per les quals causes e altres, per tot lo temps de lur vida, e majorment en puerícia, és stat y és home que no pot star sens que moltes voltes entre dia menjàs e begués, e axí és ver.

Item diu e posa *ut prius* que essent lo dit mestre Jaume Torres de edat de VIII, X, XV, XX e ara de present que serà de edat de XXVIII anys, poch més o menys, contínuament ha acostumat, y huy en dia té en pràctica, de almorzar e menjar tantost de matí ans que ixqua de casa; e en après tornant a casa a dinar contínuament ha acostumat. E huy en dia té en pràctica de menjar tantost que és en sa casa, si lo dinar gens se retarda o no és fet o aparellat. E açò per quant la compleixió del dit mestre Jaume Torres ó requer; e en altra manera reb grandíssima fatiga e dany a la persona, e axí és ver.

Item diu e posa *ut prius* que lo dit mestre Jaume Torres, per tot lo temps de lur vida e huy en dia, no pot dejunar sens grandíssima fatiga e dany per a la sua persona; ans tota ora que aquell havia de dejunar algun dejuni manat per senta mare Sglésia, lo dia que aquell havia dejunat lo dit dejuni, e encara en lo dia següent, restava tant trist e tant fatigat com si aquell hagués tengut febra o alguna altra malaltia, e axí és ver.

Item diu e posa *ut prius* que, segons del temps que lo dit testimoni deposa, clarament se desprén que lo dit dejuni se havia de fer en la casa del pare e mare del dit mestre Jaume Torres, als quals pare e mare lo dit primer testimoni al·lega per contestes et presentes en lo dit dejuni e altres coses per aquell dit testimoni deposades. En axí que, si lo dit testimoni entén e deposa de hun mateix temps e acte del qual deposen los segon e tercer testimoni, clarament se mostra que los dits segon e tercer testimoni són contraris al dit e deposició del dit primer testimoni; com lo dit segon testimoni digua que lo dit mestre Jaume Torres no dejunà encara que li fos dit que dejunàs, e lo dit tercer testimoni diu que hoý dir com lo dit mestre Jaume Torres no havia dejunat lo dit dejuni. En axí que, de les deposicions dels dits segon e tercer testimonis, se mostra la falçedat del dit primer testimoni, e axí és ver.

Item diu e posa *ut prius* que encara la pretesa deposició del dit testimoni en quant aquell ha volgut dir *licet falso ut deret* parlant que lo dit mestre Jaume Torres, essent de edat de cinch fins en deu anys, hauria fet la pascua del pa alís per temps de quatre o de cinch anys, no poria fer prova alguna ne perjudicar en res al dit mestre Jaume Torres per quant, si lo dit testimoni ha volgut dir e entendre que lo dit mestre Jaume Torres, en lo dit temps, feya e celebrava la dita pasqua ab ànimo de judayzar, verament, essent lo dit mestre Jaume Torres de tal

edat, aquell no poria tenir ànimo ne juhí *quum etas infantilis quicquid videat totum ignoret*. E si lo dit testimoni tant solament ha volgut entendre que lo dit mestre Jaume en lo temps de la Pasqua menjava del pa alís e de les altres viandes que llur pare e mare li donaven, segons que lo segon testimoni e tercer testimoni han dit en lurs deposicions, verament lo dit acte de menjar pa alís de si no és acte judaych ne prohibít *nisi ex proposito et voluntate judayzanti illud fiat ex quo solo proposito et voluntate maleficia distinguntur*. Emperò, essent lo dit mestre Jaume de tant pocha edat *in quo nec propositum nec voluntatem habebat*, e no constant ne dient lo dit testimoni que lo dit mestre Jaume menjàs de les coses de la pasqua *\cum dicto proposito et animo judaizanti* segons que no u ha dit,¹⁹ de justícia se hauria de interpretar *in benignorem partem ex non in maleficum nec delictum*, e axí és ver e procehix de justícia.

E per la mateixa raó és enervada e contra[s]tada la deposició del dit primer testimoni en quant aquell ha volgut dir que lo dit mestre Jaume Torres veyia com certes persones guardaven lo disapte. Car, verament, si lo dit mestre Jaume Torres no tenia enteniment, propòsit ne coneixença per ésser constituhit en edat infantil, segons dit és, per la mateixa rahó havia de ignorar quina cosa és guardar ne celebrar lo disapte; majorment que veure guardar lo disapte, puix hom no'l guarde ne celebre, no és crim de heretgia, e axí és ver.

E per lo semblant se satisfà al que lo dit primer testimoni ha volgut dir en la fi de lur deposició, ço és que essent lo dit mestre Jaume constituhit en la dita edat infantil, en los disaptes vestia camisa neta, e veyia com en los divendres a vespre certes persones ençenien los cresols. Car verament, essent aquell, dit mestre Jaume, de tant pocha edat, no seria molt veure les dites coses e ignorar e no entendre lo fi per què's feyen, *maxime* essent coses no senyalades ne notables, e axí és ver.

E encara se deu considerar que veure encendre cresols ne vestir-se un fadrí de tant pocha edat camisa en disapte *non sunt in puero operationes que fiant per electionem* ne aquelles *si et ubi* fossen stades vistes e fetes per lo dit mestre Jaume, lo que aquelles ignora, *non arguivit culpam in illo nisi solitum in patre aut matre illas operationes exercetibus*, e axí és ver e procehix de justícia.

E venint en après a les deposicions dels segon e tercer testimonis *ex adverso* produhits dins aquesta perquè les dites deposicions, ben vistes e considerades *potius faciunt in defensam et pro innocentia* del dit mestre Jaume, que no contra aquell. E açò per quant los dits testimonis concordantment dihen que essent lo dit mestre Jaume Torres de edat de VII o VIII anys, quant certes persones feyen la pasqua del pa alís donaven a Jaumot Torres del pa alís, lo qual pa alís aquell, dit Jaumot Torres, menjava. La qual cosa, ço és, menjar pa alís, no és cosa *simpliciter a iure seu ab Ecclesia prohibita*, sinó tant solament en aquelles persones que menjien lo dit pa ab ànimo de judayzar e de celebrar pasqua de juheus; lo qual ànimo e intenció no dien dits testimonis que tingués lo dit Jaume Torres. Com ab tota veritat, essent aquell de edat infantil no podia ell tenir tal ànimo ne propòsit. E per ço les dites deposicions no obsten en res al dit mestre Jaume Torres, ne de aquelles se pot ne deu haver sguart ne consideració alguna, com deposen de cosa molt estranya e impertinent e tal que de aquella, si és *ubi esset probata*, no resulta *sinistra suspicio* alguna contra lo dit mestre Jaume Torres, e axí és ver e fundat de justícia.

¹⁹ A l'original, afegit a l'interlineat.

E de menys effecte és la deposició del darrer testimoni en quant aquell ha dit que lo dit mestre Jaume Torres algunes vegades en los disaptes menjava de les viandes apparellades en lo divendres, puix segons dit és, lo dit mestre Jaume ignorava e podia ignorar no sols si les dites viandes eren prohibides menjar, però encara si aquelles eren apparellades en lo divendres o no, com huy en dia poria ésser; que de viandes apparelladas en disapte, axí aquell com qualsevol cristià de natura, ne menjaria e poria menjar sens tenir recel, puix cessàs en aquell intenció judayqua, e axí és ver.

E jatsia lo dit segon testimoni haja dit que al dit Jaumot Torres li fonch dit que dejunàs lo dit dejuni, emperò dit testimoni clarament diu que lo dit Jaumot Torres no feu lo dit dejuni, de hon resulta axí lo tercer testimoni, conformant-se ab lo dit segon testimoni, ha dit que no sab que lo dit Jaumot Torres dejunàs lo dit dejuni; de hon resulta que los dits segon e tercer testimonis, tendint en deffensa e desculpa del dit Jaumot Torres, que no contra aquell, e axí és ver e conforme a rahó e justícia. E jatsia per lo que dit és no tan solament se mostre lo dit magnífich procurador e advocat fiscal restar improvat en la denunciació e acusació per aquell posada *et sic actore no probante reum fore et essem de iure absolvendum* (p. 29-35).

Fins a aquest punt, l'advocat de Jaume Torres insistí de manera recurrent en l'edat del seu representat i, per tant, en el fet que hom no podia imputar-li cap crim d'heretgia. En la resta d'aquesta primera intervenció de la defensa, l'advocat Cavila intentarà posar de manifest la religiositat cristiana del metge Torres no només durant el període jutjat, sinó també de llavors ençà:

Però, encara a sobreabundant cautela, a effecte de excloure e enervar qualsevol *sinistra suspicio* o infàmia la qual poria insortir per rahó e causa de la pretesa acusació, lo dit mestre Jaume Torres fa, diu e posa lo que's segueix:

Car diu e posa *ut prius* que en veritat stà que lo dit mestre Jaume Torres huy és de edat de XXVIII fins en vint-y-nou anys, e axí és ver. Ítem diu *ut prius* que lo dit mestre Jaume Torres, essent de edat de sis fins en set anys, començà a nar a scola e practicar ab altres contemporans²⁰ a aquell, en lo qual temps lo dit mestre Jaume Torres, essent en la scola, aprenia de senyar-se en nom del Pare e del Ffill e Sant Sperit, e aprenia la oració del Pare nostre, Credo y Salve regina e altres oracions. E humiliava lo cap com deya lo beneyt nom de Jesucrist. Tenint aquest orde fonch nodrit y criat lo dit mestre Jaume Torres en la scola segons los altres cristians de natura són nodrits e criats, e axí és ver.

Ítem diu e posa *ut prius* que, del dit temps ençà, lo dit mestre Jaume Torres contínuament ha augmentat en virtuts e doctrina, fent e exercint totes aquelles coses que bons e cathòlics cristians fan e acostumen de fer, dir e observar, e axí és ver. Ítem diu *ut prius* que lo dit mestre Jaume Torres, en continent que aquell fonch de edat de poder confessar e combregar, aquell, de tots anys, és stat vist en la Quaresma e Pasqua confessar e combregar devotament com a cathòlic cristià, e axí és ver. Ítem diu *ut prius* que per lo semblant lo dit mestre Jaume Torres ha acostumat e tenia en pràctica los diumenges y festes manades per senta mare Sglésia a hoyr misa e sermó; e en la Quaresma visitar les sglésies, e senyaladament en los dijous e divendres sants; donant entre l'any moltes karitats

²⁰ A l'original "contemporals", la terminació *ls* anul·lada amb una ratlla i rectificada al marge amb la terminació *ns*.

en honor y reverència de nostre senyor Déu Jesucrist, e axí és ver. Ítem diu *ut prius* que lo dit mestre Jaume Torres és home de bones pràctiques e de bona conèixença, e totes les persones que tenen coneixença e pràctica ab aquell tenen aquell per bon fel e cathòlich cristià, e no poden creure que aquell haja fet, comés ne perpetrat crim \de heretgia/ ni serimònia alguna \judayca/²¹, e axí és ver.

De hon et altres resulta la denunciació e acusació per lo dit magnífich advocat e procurador fiscal del Sant Offici de la Inquisició posada contra lo dit mestre Jaume Torres ésser innocent e sens culpa alguna ne altra *sinistra suspicio* dels crims e delictes contra aquell imposats. E *ex consequenti* aquell deure ésser absolt *ab impenitentia restitutione fame quatenus ex premisa acusatione fuit de facto licet non de iure infamatus*. E axí ho requer e demana lo dit mestre Jaume Torres et jo, en Miquel Cavila, notari procurador de aquell, ésser fet, pronunciat e declarat. E generalment requer e soplica compliment de dret e de justícia ésser-li fet e administrat, implorant benignament *super premissis* vostre noble officii (p. 35-37).

En aquest punt del procés, amb un testimoni singular que deposava de manera contrària a la d'altres dos testimonis concordants, i amb l'eximent que significava l'edat infantil de Jaume Torres en el moment dels suposats crims delatats, l'absolució del metge semblava imminent. Però d'algun mode, Jaume Torres devia suposar que la delació s'havia produït de part de Galcerà March. Llavors, el seu advocat procurador, fent ús d'una estratègia de defensa basada en arguments *ad hominem*, fet que, d'altra banda, no era estrany,²² el mateix 2 de març de 1502 demanà de nou la vènia del Tribunal, que va aprofitar per a desacreditar el testimoni de Galcerà March per tractar-se d'una persona dement, folla, insensata i integrant d'una família amb abundants casos de trastorns mentals. El mateix Galcerà, segons Cavila, estaria disposat a pagar els serveis d'un metge que li obrís el cap i li extirpàs la bogeria de dins. A més, l'advocat de Torres atacava profusament March posant el dit en la nafra de les suposades infidelitats de l'esposa de Galcerà, que segons sembla mantenia relacions incestuoses amb el seu oncle, que a sobre era capellà. Aquelles infidelitats devien ser de veu i fama pública, tenint en compte que la gent animava el foll Galcerà a inscriure's a la confraria dels Cornuts, en el que sembla quelcom més que una broma difamatòria puntual. En aquest sentit, segons l'escrit de Miquel Cavila, els joves col·locaven banyes a Galcerà i jugaven amb ell a curses de bous, o el despullaven en dies gèlids. Igualment, March hauria demanat morir diverses vegades, bé penjat pel coll, bé gràcies a un precís tir de ballesta –petició que no va acceptar cap ballester– per veure si del seu interior brollava aigua, i no sang:

E primerament diu e posa, e si negar serà provar entén *ad superfluum probationem non se astringens*, que, si lo primer testimoni és Galcerà March, texidor de vels, diu aquesta part que a la persona, dit e deposició de aquell fe alguna no pot ni deu ésser atribuïda [...] com aquell sia dement, foll, incenssat, persona vil, molt variable, e de diversos crims [...] únich e singular en lur deposició.

²¹ A l'original "crim ne serimònia alguna contra la santa fe cathòlica." A l'interlineat, afegit "de heretgia"; "contra la santa fe cathòlica" ratllat i substituït a l'interlineat per "judayca."

²² Per exemple, el mateix argument eximí l'advocat defensor en el procés esmentat de Constança Nicolau contra el testimoni de Joan Selma (Mompó 2021a)

Car, diu e posa *ut prius* que la follia e demència del dit Galcerà March és a aquell per *naturalea et per seminis propagationem, et non incidenter nec ocasionaliter*, com stigua en veritat que no sols lo pare e mare de aquell són folls e dements a natura, però encara hun germà del pare del dit Galcerà March, appellat Gabriel March, qui està e habita en Gandia, per ésser axí extremament foll e dement, se ha vindicat nom de Somera, e axí comunament los qui coneixen aquell lo criden e nomenen en lo dit nom de Somera. E axí mateix, una germana del dit Galcerà March, muller qui fonch d'en Miquel Sanç, morí orada e dement. E hun germà del dit Galcerà March, appellat Thomàs, fonch e és dement a natura, lo qual ha pus de XV anys que aquell stà pres e guardat dins una gàbia en la casa dels Ignocents de la present ciutat. E per dements, folls e inçenssats tots los sobredits germans, pare, mare e oncle del dit Galcerà March són haguts, tenguts e reputats per tots los coneixents de aquells, e així és ver e fama pública.

Ítem diu e posa *ut prius* que lo dit Galcerà March, com a persona dement e incenssata, és stat vist e hoÿt dir que ell volia pagar bé a qui li tragués la oradura del cervell, e axí diverses vegades ha investigat ab molta solitud e diligència en cerquar e saber qui-l poria guarir del mal de la oradura; e axí, de fet, prometia diners e altres offerres a qui-l sanàs de la sua oradura, o semblants paraules en effecte, e així és ver e fama pública.

Ítem diu e posa *ut prius* que lo dit Galcerà March, poch dies ha, dix ha-n Francí Monyor, veler, germà de mestre Monyor, metge, que si lo dit Francí Monyor feya que lo dit mestre Monyor li chaffàs lo cap e li posàs medecines en lo cervell per çò que ell pogués guarir de la sua oradura, que ell, dit Galcerà March, prometia al dit Francí Monyor li teixiria dos teles de vels franques, o semblants paraules en effecte, e axí és ver.

Ítem diu e posa *ut prius* que lo dit Galcerà March, pot haver hun any e mig poch més o menys, aquell repentinament se casà ab una dona proffana e vil, la qual de continent deixà a aquell no volent star ne habitar ab aquell per ço com lo veyà foll e dement, e axí és ver.

Ítem diu e posa *ut prius* que les persones que coneixien al dit Galcerà March, o tenien aquell per foll e dement, sabent que aquell se era casat ab dona enamorada e concubina de hun capellà pública e notòria, burlant-sse del dit Galcerà March, li digueren e feren creure que, de pura necessitat, puix era cornut, tenia de entrar e de fer-se scriure en la confraria dels Cornuts, dihent que aquella confraria era de Sent Lluch, e axí ho cregué e tingué per cert lo dit Galcerà March, e axí és ver.

Ítem diu e posa *ut prius* que tanta és la demència e follia del dit Galcerà March, que aquell, volent ésser confrare de Sent Lluch, donà e paguà a cert home certs diners per a que-l scriguessen en la dita confraria dels cornuts; e encara donà e paguà cinch diners per a hun pan beneÿt per a la festa de sent Lluch, crehent lo dit Galcerà March que, puix era confrare, havia portar pan beneÿt a la dita festa, e axí és ver e fama.

Ítem diu e posa *ut prius* que certes persones, volent-sse riure e burlar del dit Galcerà March, sabent la demència e oradura de aquell, han pres al dit Galcerà March, hun dia que feya fret, e feren despullar aquell en camisa per a que jugàs a pilota. E après de veure les dites certes persones que lo dit Galcerà March no tenia sentiment ne coneixença de lur oradura, ligaren-li unes banyes en lo front e jugaven aquell al bou. E lo dit Galcerà March, per lo semblant, corria e mogia

com a bou; de hon los qui presents eren veren e compregueren clarament que aquell era foll, dement e inçenssat.

Ítem diu e posa *ut prius* que lo dit Galcerà March, mostrant lur demència e oradura, diverses vegades ha dit e és stat hoÿt dir que ell volria que hun home que fos gran punter de ballesta li tiràs ab una ballesta al cor perquè morís prestament ab mort dolça. E axí mateix és stat hoÿt dir e desijar morir penjat per ço que ell anaria ab bon sforç, e tothom diria: “Déu li perdó, que ab bon sforç és mort.” E per lo semblant és stat hoÿt dir que en lo seu cors no y havia sanch, que tot era aygua, e que volia que li tirassen ab ballesta perquè pogués veure com exiria l’aygua, o semblants paraules en efecte, e axí és ver.

Ítem diu e posa *ut prius* que lo dit Galcerà March, desijós de menjar confits per ço que a les sues sposalles no n’havia menjat, en pochs dies se menjà noranta sous de confits com a persona dement e inçenssata, e axí és ver.

Ítem diu e posa *ut prius* que totes les dites coses e moltes altres de persona folla e dement ha fetes e dites lo dit Galcerà March, per les quals, lo dit Galcerà March públicament és tengut e reputat per persona notòriament folls, dement e inçenssata, e axí és ver.

Ítem diu e posa *ut prius* que no és algú que tinga notícia e coneixença de la vida e pràctiques del dit Galcerà March que donàs fe ni crehença al dit e deposició de aquell.

Ítem diu e posa *ut prius* que no sols lo dit Galcerà March *ex eo quia patitur defectus in naturalibus* no pot ni deu ésser rebut en testimoni, però encara per mèrits de procés se mostra que aquell deposa cosa no versemblant e quasi imposible; la deposició del qual és única e singular, contrària de direcció als dits e deposicions dels segon e tercer testimonis, segons que en la scriptura de defenses és stat deduhit, per haver altres de justícia, [que] al dit e deposició de aquell fe alguna no pot ésser atribuïda ne donada, e axí és ver e dispost per justícia (p. 3-9).

Els següents documents són extractes dels testimonis aportats per la defensa. Tots ells són preguntats per determinats articles del procés, sobretot referents a l’edat de Jaume Torres durant el període jutjat, a la seua complexió i metabolisme i a la manifesta religiositat cristiana del metge. I gairebé tots responen el mateix.²³ El primer d’aquests escrits, sense datació, però redactat abans del 10 de març de 1502, recull el testimoni de Francesc Castellar, corredor d’orella, convers:

Interrogat si és convers, e dix que sí però que no és reconciliat. Interrogat si conex a mestre Torres e quant temps ha, e dix que des que los dos heren gichs e anaven a scola lo conex, e ha tengut ab aquell molta pràctica e conversació en lo dit temps de la scola, e que no és son parent ni afín. *Interrogatur super* III, V et VI articles, e dix que no pot creure ell, dit testimoni, que criatura de tant poca edat com se conté en lo dit article puxa estar XXVII ores sens menjar, e senyaladament lo dit mestre Torres. E açò per ço que al temps que aquells anaven a scola vey a aquell contínuament menjar; e quant ell no tenia què menjar lo furtava als altres fadrins, e per aquesta rahó li deyen Sent Guillem E may en lo dit temps lo veu star nengun dia sens menjar. E açò e no altre dix saber (p. 41).

²³ En aquest sentit, transcrivim únicament els fragments més significatius de cada testimoni, per no allargar-nos excessivament amb la incorporació de fragments gairebé idèntics.

El següent testimoni, recollit també en un moment indeterminat entre la declaració de l'anterior i el 10 de març de 1502, és el de Joan Esteve, que havia sigut durant dos anys mestre de Lògica de Jaume Torres quan aquest tenia quinze o setze anys. Pel que fa al temps de la infantesa del metge Jaume Torres, Joan Esteve testimoniava que, tot i que en aquella edat no l'havia conegut, era inversemblant que un xiquet de tan poca edat pogués estar vint-i-set hores sense menjar. Afegia, a més, que Torres era un bon estudiant i un fidel cristià que trobava plaer en l'estudi de la Teologia:

Interrogat si és convers, e dix que no. Interrogat si conex a mestre Torres e quant temps ha, e dix que essent lo dit mestre Torres de edat de XV o XVI anys, poch més o menys, stigué ab ell, dit testimoni, e li amostrava de Lògica per temps de dos anys. E per aquesta rahó lo conex e ha tengut pràctica e conversació ab aquell, e que no és son parent ni affín [...] e diu que ell, dit testimoni, en lo dit temps lo veu bé·n estudiar en la Lògica que ell, dit testimoni, li mostrava [...] e dix que ell, dit testimoni, té al dit mestre Torres per home de bones pràctiques, e l'à vist studiat en Theologia e mostrava penre-y plaher, e no pot creure segons lo que en aquell ha vist que haja errat contra nostra sancta fe (p. 42).

El següent testimoni recollit per la defensa de Torres, l'apotecari Francesc Pons, el 10 de març de 1502 insistia en la no-versemblança que suposava un dejuni perllongat en un infant de tan poca edat, més encara tenint en compte la complexió i el metabolisme de Jaume Torres:

Interrogatur super V articulo e dix que ell, dit testimoni, sab que lo dit mestre Torres és molt colerós e gran menjador. E açò sab per ço que ha sis o set anys que té ab aquell pràctica e conversació. *Interrogatur super articulo VI*, e dix que algunes vegades ell, dit testimoni, e lo dit mestre Torres són anats fora València e ha vist que aquell tantost de matí menjava, e ha hoÿt dir a aquell que, si de matí no menjava uns bocins, tot lo dia estava colerós. E dix que, del temps ençà que ell, dit testimoni, conex e té pràctica ab lo dit mestre Torres, tostamps lo ha vist exercitar en bones obres e de carytat. E açò sab per ço que veyia que aquell ordenava per a alguns pobres e ell matex paguava les medecines. E dix que tres o quatre veguades ha vist ell, dit testimoni, hoyr missa al dit mestre Torres, e anar en Dijous Sant <anar> a serquar les sglésies. E té aquell per home de bona consciència e no pot creure que aquest haja errat contra la fe (p. 43).

Aquell mateix dia va declarar Joan Ramos, torcedor de seda. Segons Ramos, Jaume Torres devia tenir vint-i-nou anys en 1502, dada que afirmava saber pel fet de conèixer Torres des de ben menut:

Des que lo dit mestre Torres naxqué ençà lo coneix, e contínuament ha tengut ab aquell, en casa de son pare, e après que aquell és metge e en cassa sua, molta pràctica e conversació [...] E dix que ell, dit testimoni, és ben sert que lo dit mestre Torres no té trenta anys complits. E açò dix saber per ço que·s recorda del temps ençà que aquell era de mamella (p. 44).

L'11 de març de 1502, el notari Llorenç Zarroja explicava que “ell, dit testimoni, a hoÿt parlar al dit mestre Torres e dix cosses e paraules de persona docta e intel·ligent e té a aquell per tal”, malgrat que ell, personalment, mai no l'havia vist assistir a missa (p. 45). Calia, doncs, aportar testimonis que acreditassen l'assistència de Jaume Torres a les celebracions litúrgiques cristianes. A tal efecte, la defensa de Torres demanà les declaracions de mossén Joan Bo, vicari de la parròquia de Sant Tomàs, i de mossén Nicolau Pallars, confessor. El primer afirmava “que·l conex per ço que és parroquià de

la dita sgléssia, e cascun any en la Quaresma ha combregat” (p. 45). El confessor, per la seua part, declarava “que ha X o XII anys que l conex e que ha quatre o cinch anys que cascun any lo ha confessat en la Quaresma” (p. 46). En termes semblants als anteriors declararen Jaume Ferrandis, mestre d’escola (p. 47) i el mercader Alfons Abella (p. 48).

La darrera declaració aportada per la defensa, efectuada el 16 de març de 1502 pel carnisser Joan Alemany, més que no aprofundir sobre les bondats de mestre Jaume Torres, insisteix en la bogeria del delator, en el que sembla un intent més per desacreditar el testimoni de Galcerà March. En aquesta declaració, no solament se centrà a atacar Galcerà per la seua suposada demència, sinó també pel fet d’haver-se casat amb una dona amant d’un capellà, la qual, a més, es guanyava la vida com a prostituta:

Interrogatur super primo capitulo. Dixo que no daría fe ninguna a lo que el dicho Gualcerà dixese, porque lo tiene por loco, dement e insensato. *Interrogatur super II capitulo.* Dixo que verdaderamente es el dicho Gualcerà March loco de natura; e que conosce a un hijo del dicho Gualcerà, que está en los Ignocents, que es loco, e qu-él no lo sabe, más álo oýdo dezir. *Interrogatur super III capitulo.* Dixo que a este testimonio dixo el dicho Gualcerà que él conocía que era ygnoscent y loco, y que pagaría a quien le quitase la locura de la cabeça. *Interrogatur super IIII capitulo.* Dixo que el dicho Gualcerà dixo a este testimonio que yva aún hallando hombre que le guarescería del mal que tenía de la cabeça. Y que él avia prometido de pagualle. *Interrogatur super V capitulo.* Dixo que el dicho Gualcerà se casó á un año y medio con una mujer que tenía amoríos con un capellán que dezía que era su tío, e que el dicho Gualcerà dixo a este testimonio que avía dexado a su mujer e que ganava en el burdel. *Interrogatur super VI capitulo.* Dixo que el dicho Gualcerà dixo a este testimonio que era entrado en la cofradia de los cornudos. *Interrogatur super XI capitulo.* Dixo que por estas locuras que tiene dichas y por otras muchas locuras que ha dicho e ha echo que este testimonio se las ha visto e oýdo dezir en un año que vivió en la carnesería do vivía este testimonio, e que por esto le tiene por loco e por tal es tenido públicamente (p. 2).

El següent document que aportem en aquest treball duu el títol de “Las ofensas de mestre Jaume Torres.” Es tracta, però, de la publicació de testimonis, acompanyada de les seues ratificacions. Sabem la identitat dels tres testimonis que apareixen en la publicació. El primer, Galcerà March, els dos darrers, Beatriu Torres i Joan Torres, pares de l’acusat. Durant la lectura de la publicació, però, calia celar la identitat dels testimonis. L’anonimat dels testimonis i delators no era habitual en els processos de la justícia seglar, però les diferents instruccions del Tribunal del Sant Ofici incidien en la necessitat de salvaguardar-ne la identitat. Segons Miguel de la Pinta Llorente, la publicació de testimonis “consistía en las pruebas de testigos contra el encarcelado. En las publicaciones se omitían los nombres de los delatores y testificantes, y el día y lugar fijo en que se cometió el delito, expresándose únicamente el año, mes y pueblo” (p. 118). Vegeu, en aquest sentit, les Instruccions de l’inquisidor Torquemada quant a l’anonimat dels testimonis: “Deven, quando la provanza fuere hecha y los testigos repreguntados, hazer publicación de los dichos y deposiciones, callando los nombres y circunstancias por las cuales el reo acusado podría venir en conocimiento de las personas de los testigos” (Jiménez Monteserín, 143). Segurament per aquest motiu, el document que conserva aquest expedient apareix alterat, de manera que s’ha modificat o eliminat amb una ratlla tota la informació de les declaracions dels testimonis que, a parer dels inquisidors, pogueren vulnerar aquest anonimat:

Ir testimoni: E dix que sab e veu Jaumot Torres, fill de Juan Torres, texidor de vells, lo qual hara és metge y·s diu mestre Jaume Torres, ensemps ab altres persones, per temps de quatre o sinch anys, fent lo Dejuni del Perdó y la Pasqua del pa alís. *Alia depositio dicti testimonii* E dix que tot lo contengut en la sobredita deposició és veritat e que en aquella se afferma e de nou ho diu. E més diu que lo dit Jaumot Torres veyia com certes persones guardaven lo dissapte e com encenian los cresols lo divendres a vespre. Lo qual, dit Jaumot Torres, en los dissabtes vestia camisa límpia que la y donava certa persona. E més diu que lo dit Jaumot Torres llavors podia haver deu anys fins en onze quant feu lo derrer Dejuni del Perdó e la darrera Pasqua del pa alís.

II testimoni: E dix que sab que certes persones, quant feyan la Pasqua del pa alís e donaven \a Jaumot Torres, fill de Juan Torres, texidor de seda/²⁴ alguns bocins del pa alís <e lo y feyen mengar denant ell, lo qual lo menjà denant de certes persones>,²⁵ lo qual lo menjava. E més sab que en hun dia del Dejuni del Perdó, certa persona dix al dit Jaumot Torres que dejunàs lo dit dejuni, lo qual <com vingué la hora de dinar, plorà perquè no li donaven de mengar. E axí li donaren a mengar e no dejunà>.²⁶ \Lo qual començà de dejunar dit dejuni e après no·l dejunà/.²⁷ E que llavors lo dit Jaumot Torres podia haver VII o VIII anys. *Alia depositio dicti testimonii*. E dix que tot lo contengut en la sobredita deposició és veritat y en aquella se afferma.

III testimoni. E dix que sab e veu que, essent Jaumot Torres, fill de Juan Torres, texidor de vells, que hara és metge, de hedat de VII o VIII anys, certes persones converses, quant feyan la Pasqua del pa alís li donaven pa alís quant mengaven, lo qual <lo feyen menjar>²⁸ lo mengava <allí denant dites certes persones>.²⁹ *Alia depositio dicti testimonii*. E dix que tot lo contengut en la sobredita deposició és veritat y en aquella se afferma e de nou ho diu. E més diu que certa persona dix al testimoni com en hun dia del Dejuni del Perdó havia dit al dit Jaumot Torres que dejunàs aquell dia dit dejuni <e que aquell plorava perquè li donassen a menjar. E axí li donaren a menjar, que no dejunà>³⁰ [e] no sab si·l dejunà. E més diu que en lo dit temps lo dit Jaumot Torres en los dissabtes \algunes voltes/³¹ menjava de les viandes aparellades del divendres (p. 49-50).

El fiscal Alfons Bernal feu la seua proposta de sentència, segons la qual, havent constatat que mestre Jaume Torres, sent cristià batejat, havia transitat als ritus i cerimònies jueves esdevenint, per tant, heretge pertinax, tenint en compte, a més, que s'havia mantingut negatiu al llarg de les seues declaracions, era de justícia aplicar la pena acostumada en aquests casos, això és, la confiscació de béns i la relaxació al braç seglar. La justícia seglar, doncs, havia de ser l'encarregada d'aplicar la condemna reservada als heretges, la mort a la foguera (p. 25).

En aquest expedient no s'ha conservat la sentència definitiva, però sabem que Jaume Torres, en aquella ocasió, aconseguí escapar de les flames. En aquest sentit, tant

²⁴ Afegit a l'interlineat.

²⁵ A l'original, ratllat.

²⁶ A l'original, ratllat.

²⁷ Afegit al marge esquerre.

²⁸ A l'original, ratllat.

²⁹ A l'original, ratllat.

³⁰ A l'original, ratllat.

³¹ Afegit a l'interlineat.

Catherine Brault-Noble i Marie-José Marc (145) com Patricia Banères (1, 89), que segueix en aquest punt el treball suara esmentat, situen mestre Jaume Torres com a professor de Cirurgia entre 1515 i 1521, per bé que no n'aporten la referència del testimoni documental:

L'exemple de Jaume Torres et de son entourage est plus caractéristique, Jaume Torres, professeur de chirurgie entre 1515 et 1521, appartenait à une famille de médecins: son oncle, médecin à Gandia et arrêté par le Saint-Office était encore en procès en 1521; sa fille était l'épouse d'un professeur de la faculté de médecine mort de peste avant d'être arrêté. Sur 25 membres représentant quatre générations, 9 personnes furent condamnées par le tribunal inquisitorial (Brault-Noble & Marc, 145).

El nom del nostre protagonista apareix, encara en l'any 1528, entre la llista de penitenciatos que aporta Ricardo Garcia Cárcel (300). D'altra banda, amb la informació recollida pel fiscal, basada en un únic testimoni que deposava contra Jaume Torres, i dos testimonis discordants amb el primer que, per tant, declararen a favor seu, el procés devia tenir poca durada, més encara tenint en compte que pel temps sobre el qual declarava Galcerà, l'acusat estava en edat infantil i, per tant, exempt de qualsevol responsabilitat. En aquella ocasió, doncs, es va poder salvar. Però hem vist que el seu nom continua apareixent entre les llistes de penitenciatos pel Tribunal fins a l'any 1528. Banères explica que fou relaxat abans de 1530, però també diu que va ser relaxat en 1502 i que continuava processat entre 1524 i 1530, tot i que alerta de les confusions amb les sentències i dates entre el nostre Jaume Torres, metge de València, i el seu oncle, Jaume Torres, metge de Gandia, segons sembla relaxat en efigie com a resultat d'un procés contra la seua memòria i fama (Banères 2, 119).

En qualsevol cas, el procés que en aquest lloc hem aportat és una mostra evident de la ferma insistència del Tribunal de la Inquisició de València en la persecució dels conversos per tal d'extirpar qualsevol rastre de l'heretgia entre la societat dels territoris en que hi tenia jurisdicció. A banda del recull de tradicions i ritus jueus que hi trobem, l'expedient en qüestió és interessant, sobretot, per la vehemència dels escrits de defensa de l'advocat de Jaume Torres, sobretot d'aquells fragments encaminats a socavar la credibilitat de l'altre gran protagonista d'aquest procés, l'aprenent de teixidor, Galcerà March.

Obres citades

- Banères, Patricia. *Histoire d'une répression: les judéo-convers dans le royaume de Valence aux premiers temps de l'Inquisition (1461-1530)*. Tesi doctoral. Montpellier: Université Paul Valéry, 2012. 2 vols.
- Bordes, José. "Los primeros edictos de gràcia de la Inquisición valenciana (1482-1489)." En Jose M. Cruselles coord. *En el primer siglo de la inquisición española*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2013.
- Brault-Noble, Catherine & Marc, Marie-José. "L'unification religieuse et sociale: la répression des minorités." En Bartolomé Bennassar ed. *L'Inquisition espagnole, XVe-XIXe siècle*. Paris: Hachette-Pluriel, 1979. 139-191.
- Cruselles, Enrique. "El primer edicto de gracia del tribunal inquisitorial de Valencia (5 de mayo de 1482)." *e-Humanista/Conversos* 7 (2019): 275-297.
- Cruselles, J. Maria, Cruselles, Enrique & Bordes, José. *Conversos de la ciudad de Valencia. El Censo Inquisitorial de 1506*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2015.
- Garcia Cárcel, Ricardo. *Orígenes de la Inquisición española. El Tribunal de Valencia, 1478-1530*. Barcelona: Edicions 62, 1976.
- Haliczer, Stephen. *Inquisition and Society in the Kingdom of Valencia, 1478-1834*. Berkeley: University of California Press, 1990.
- Huerga, Pilar. "Cristianos nuevos de origen ibérico en el Reino de Nápoles en el siglo XVII." *Sefarad*, 72/2 (2012): 351-387.
- Jiménez Monteserín, Miguel. *La Inquisición española. Documentos básicos*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2020.
- Martínez García, Pedro. "Exilio e Identidad. Apuntes sobre la diáspora sefardí en Portugal y en Nápoles (1492-1510)." En Luis Araus & Juan Antonio Prieto coords. *Las tres religiones en la Baja Edad Media peninsular*. Madrid: La Ergástula, 2018. 101-114.
- Mompó, Jacob. "Jueva i judaïtzant. El procés inquisitorial de Constança Nicolau." En Vicent Josep Escartí & Rafael Roca eds. *Identitats i violències. Documentació i literatura*. Catarroja/Barcelona: Afers, 2021a. 291-323.
- . "Costums, sacrilegis i traïcions en un nucli criptojuieu de Sogorb (1488). El cas de Bevinguda de l'Hort." En Vicent Josep Escartí ed. *Vides marginals i documentació = Textos i estudis de Cultura catalana*, 245. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2021b. 13-30
- Pérez Alonso, Mª Isabel. "La olla judía del Sabbat: Estudio lexicológico y lexicográfico de adafina, Hamín, Caliente(s) y otras denominaciones." *Espacio, Tiempo y Forma* 28 (2015): 441-458.
- Pinta Llorente, Miguel de la. *La Inquisición española*. Madrid: Archivo Agustiniano, 1948.
- Tomás, Bernardo. *Administración económica del distrito inquisitorial de Valencia: la receptoría de bienes confiscados (1482-1493)*. Tesi doctoral, València: Universitat de València - Departament d'Història Medieval, 2016.